

# ทศบารมี ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยเรื่อง พระอภัยมณี

## Dasaparami appeared in Thai literature titled Phra Aphai Mani

อภิเดช สุผา  
Aphidej Supha  
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย  
Faculty of Humanities, Mahamakut Buddhist University

Received 17 November 2021; Revised 20 December 2021; Accepted 31 December 2021

### บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของบทความวิชาการนี้ เพื่อนำเสนอหลักธรรม ทศบารมี ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยเรื่อง พระอภัยมณี ตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทยและสังคมไทยเป็นอย่างมาก การปฏิบัติตามหลักธรรมประกอบไปด้วยเหตุผล รู้และเข้าใจความเป็นจริง จะเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนาชีวิตของบุคคลที่มีความสนใจในหลักธรรมคำสอนด้วย การเรียนรู้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาจะปรากฏทั้งด้านวรรณกรรมพระพุทธศาสนาและด้านวรรณกรรมไทย สำหรับวรรณคดีไทยเรื่อง พระอภัยมณี เป็นผลงานที่ดีและสมบูรณ์ที่สุดของสุนทรภู่ ทั้งในด้านเนื้อหา สำนวน ภาษา และศีลธรรม สามารถเรียนรู้และเข้าใจง่าย เหมาะสำหรับผู้สนใจ

**คำสำคัญ:** ทศบารมี, วรรณคดีไทย, พระอภัยมณี

### Abstract

The purpose of this article is to present the Dhamma principles of Dasaparami appearing in Thai literature titled Phra Aphai Mani. According to Buddhist teachings, it is very important to the way of life of Thai people and Thai society. The practice of dharma consists of a cause, know and understand the truth. It will also be a tool for improving the lives of those who are interested in doctrinal principles. Learning the principles of Buddhist teachings will appear both Buddhist literature and Thai literature. For Thai literature, Phra Aphai Manee is the best and most complete work of Sunthorn Phu. both in terms of content, language idioms, and morals. can learn and easy to understand Suitable for those who are interested.

**Keywords:** Dasaparami, Thai literature, Phra Aphai Mani.

## บทนำ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ และลักษณะของสังคมไทย อันมีรากฐานจากพุทธธรรมอันเป็นค่านิยมและการพฤติกรรมดีของสังคม ให้เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนาบ้านเมืองทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ สังคมไทยซึ่งมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงเรื่อยมาเพราะได้พึ่งหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ พระธรรมคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเผยแผ่ตั้งแต่แรกจนกระทั่งสาวกได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ในที่นี้ผู้เขียนได้มุ่งศึกษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า 10 ประการที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญใน พระชาติต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า เรียกว่า ทศบารมี ได้แก่ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ชันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี

เรื่อง พระอภัยมณี เป็นวรรณคดีเอกซึ่งเป็นผลงานของพระสุนทรโวหารหรือ สุนทรภู่ กวีเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่เล่าเรื่องราวของตัวละครที่เป็นลูกกษัตริย์แสดงถึงจินตนาการและประกอบด้วยคำสอนที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชนทุกยุคทุกสมัยสังเกตได้ว่าสุนทรภู่นิยม แทรกคำสอนอยู่ในคำพูดของตัวละคร หรือการกระทำของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านได้เรียนรู้และ สัมผัสการกระทำ และผลการกระทำของตัวละครและทำให้ผู้อ่านไม่รู้สึกว่าถูกสั่งสอนโดยตรง นับว่าเป็นกลวิธีที่ใช้คำสอนอย่างแยบยลในเรื่องศีลธรรมจริยธรรม

ดังนั้น หลักธรรมคำสอนที่มักจะปรากฏในวรรณกรรมวรรณคดีไทย โดยอาศัยการประพันธ์ของกวีสอดแทรกหลักธรรมคำสอนลงในวรรณกรรมวรรณคดีเพื่อคอยแนะนำ สั่งสอนให้ผู้อ่านได้มีคุณธรรม จริยธรรม ความประพฤติที่ดีเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและช่วยรักษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาด้วย

## ทศบารมีที่ปรากฏในวรรณคดีไทยเรื่อง พระอภัยมณี

ในวรรณกรรมเรื่อง พระอภัยมณี มักมีหลักธรรมคำสอนสอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่อง ผู้เขียนจึงนำเสนอหลักธรรมที่สามารถชี้ให้เห็นถึงการดำเนินเนื้อเรื่องที่ใช้หลักธรรมเป็นหลัก โดยในที่นี้จะยกหลักธรรมหัวข้อเรื่อง ทศบารมี 10 ประการ คือคุณธรรมที่ควรบำเพ็ญ เพื่อข้ามไปสู่ความหลุดพ้นจากโลกียวิสัยเป็นคุณธรรมหรือคุณสมบัติของผู้ได้บำเพ็ญความดีมาโดยตลอดและเป็นระดับขั้นของภูมิธรรมที่มีอยู่ในจิตของบุคคลนั้น ๆ โดยนำเสนอ ทศบารมี พร้อมยกตัวอย่างเนื้อเรื่อง จากวรรณคดีไทยเรื่อง พระอภัยมณี ดังนี้

**ทานบารมี** หมายถึง การมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ ได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันให้แก่มนุษย์โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นการเสียสละสิ่งของต่าง ๆ ของตนเองให้แก่ผู้อื่น การมอบสิ่งของที่เป็น

ประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นด้วยความเต็มใจ เป็นการแบ่งปัน ให้แก่คนทั่วไปด้วยความกรุณาสงสาร จากเรื่อง พระอภัยมณี ผู้แต่งได้มีการพรรณนามากเป็นอันดับแรก แต่จะขอนำเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

#### ตัวอย่าง

ฝ่ายโยคีมีพรตพจนารถ  
เป็นโรมีที่ตรงนั้นอย่าพรันใจ  
จะให้อยู่วนวังในจังหวัด  
ที่วังเวียงเชิงเขาริมเสาโคม

อนุญาตยืมย่องสนองไซ  
มิให้ภัยพิทาสีกาโยม  
เป็นเงือกวัดเถิดหนอนางสำอองโคม  
เป็นของโยมอยู่ในน้ำให้สำราญ

(สุนทรภู่, 2514, 123)

บทกลอนดังกล่าวตัวละครคือ พระโยคีพูดกับพระอภัยมณีและนางเงือกว่าอนุญาตให้ นางเงือกอาศัย อยู่ได้อย่าได้กังวลใจอะไรเลยที่ตรงนั้นจะไม่มีใครมาทำอันตรายนางเงือกได้พระโยคีจะให้นางเงือกอาศัย อยู่ในเขตอาศรมของพระโยคีให้อยู่ในน้ำอย่างสบายใจแสดงให้เห็นว่าพระโยคีมีการให้มีการเสียสละ สิ่งของต่าง ๆ ของตนเองให้แก่ผู้อื่น โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

#### ตัวอย่าง

อันเกาะแก้วพิสดารสถานนี้  
แต่คราวหลังครั้งสมุทรโคดม  
เธอทำไร่ไถที่ริมภูเขาหลวง  
ได้ลิบพีชยัดอยู่แต่โบราณ

โกชนาสาสีกิมิถม  
มาสร้างสมสักขาสมาทาน  
ครั้นแต่กรวงออกมาเล่าเป็นข่าวสาร  
จงคิดอ่านเอาเคียวมาเกี่ยวไป

(สุนทรภู่, 2514, 141)

บทกลอนดังกล่าว พระโยคีพูดกับเจ้าเมืองผลึกว่าที่เกาะแก้วพิสดารแห่งนี้มีอาหารข้าวสาละมีมากมาย มีมาตั้งแต่ครั้งสมุทรโคดมมาสร้างสมปฏิบัติสมาทานได้ทำไร่ไถที่ริมภูเขาหลวง พอข้าวแตกรวงก็กลายเป็นข้าวสารได้ข้าวสารหลายสิบมาตั้งแต่โบราณ หากเจ้าเมืองผลึกต้องการเท่าไรก็มาใช้เคียวเกี่ยวไปได้ จากพฤติกรรมของพระโยคีตรงนี้แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้ให้ที่รู้จักการเสียสละสิ่งของต่าง ๆ ของตนเองให้แก่ผู้อื่น โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

#### ตัวอย่าง

แล้วลีลาพาลูกกับหลานรัก  
พระทรงนั่งยังที่เก้าอึ้ง  
อันพวกไพร่ไทยฝรั่งทั้งแขกเทศ  
แล้วอวยชัยให้มหากฤดาการ

ลงตำหนักแพพร้อมหม่อมหม่อมหญิง  
ให้จัดสิ่งเสื่อผ้ามาปะทาน  
ได้บำเหน็จถ้วนทั่วตัวทหาร  
ทั้งน้องหลานลูกยาอย่ารำคาญ

(สุนทรภู่, 2514, 288)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงศรีสุวรรณได้พาอรุณศรีมิกกับสินสมุทรลงตำหนัก พร้อมกับหม่อมหม่อมหญิง แล้วนั่งที่เก้าอึ้ง สั่งให้เหล่าคนท่รับใช้จัดหาสิ่งของ เสื่อผ้ามาปะทานให้กับไพร่ทั้งคนไทย ฝรั่ง แขก

ทุกคนต่างได้รับของกันถ้วนหน้า แล้วพระอภัยมณีก็อวยพรให้ศรีสุวรรณ อรุณรัศมีและสินสมุทรโชคดี  
อย่าได้มีอันตรายใด ๆ เป็นคุณธรรมในการมอบสิ่งของที่เป็นประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นด้วยความเต็มใจ

**ศิลปะการมี** หมายถึง การรักษาศีล ได้แก่ การทำให้กาย วาจา ใจ สงบ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น  
ทำให้จิตสงบได้ง่ายเมื่อทำสมาธิ ความประพฤติดีทั้งทางกาย และวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย  
ด้วยการไม่ให้คนอื่นเดือดร้อนมีการแทรกคำสอนในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณี ตลอดเรื่องเช่นกัน ผู้เขียน  
จะเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

#### ตัวอย่าง

พระแจ้งความตามคำเงือกน้ำเล่า	ค่อยบรรเทาทุกข์สมอารมณ์หวัง
จึงว่าพี่มีคุณน้องสักครั้ง	ให้ได้ดังถ้อยคำที่รำพัน
ซึ่งถูกรักหักทลายให้ท่านโกรธ	จงงดโทษทำคุณอย่างหุนหัน
ช่วยไปปิดปากถ้าที่สำคัญ	จวนสายัณห์ยักษ์มาจะว่าเรา
จึงบัญชาว่าเจ้าสินสมุทร	ไปช่วยฉุดศิลาใหญ่ขึ้นให้เขา
ขอสมตาดำป๋วยาคูเบา	ช่วยอุ้มเอาแกออกให้สบาย
กับลูกน้อยค่อยพุงจูงเงือกน้ำ	มาปากถ้ำแลเห็นวนชลสาย

(สุนทรภู่, 2514, 109)

บทกลอนดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความประพฤติกของตัวละครที่ประพฤติดีทั้งทางกายและวาจา การ  
รักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ตัวละครคือ พระอภัยมณี กล่าวหาว่าเป็นตาม  
พ่อเงือกบอกก็จะถือเป็นบุญคุณอย่างมากขอให้เป็นที่พูดหากสินสมุทรได้ทำให้พ่อเงือกโกรธก็ขอให้  
ท่านให้อภัยด้วยแล้วให้สินสมุทรปิดปากถ้ำและขอขมาตาเงือก แล้วช่วยอุ้มตาเงือกออกไปส่งที่ทะเล

#### ตัวอย่าง

พืมนุชย์สุดสวาทเป็นชาติยักษ์	จงคิดหักความสวาทให้ขาดสูญ
กลับไปอยู่คูหาอย่าอาครุ	จงเพิ่มพูนภavnารักษารธรรม
อย่าฆ่าสัตว์ตัดชีวิตพิษฐาน	หมายวิมานเมืองแมนแคนสวรรค
จะเกิดไหนขอให้พบประสบกัน	อย่าโศกคล้ายแค้นลวดลาดเหมือนชาตินี้

(สุนทรภู่, 2514, 120)

บทกลอนดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความประพฤติกของตัวละครที่ประพฤติดีทั้งทางกายและวาจา การ  
รักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ตัวละครคือ พระอภัยมณีบอกวานางผีเสื้อสมุทร  
นั้นเป็นยักษ์ ไม่อาจรักกันได้ ให้กลับไปอยู่ที่ถ้ำ ตั้งศีล ภavnา อย่าฆ่าสัตว์เพื่อจะได้ขึ้นสวรรค หากเกิด  
ชาติไหน ได้พบกัน ก็ขออย่าให้ผิดหวังเหมือนชาตินี้

#### ตัวอย่าง

ฝ่ายโยคีมียศพจนารถ	ให้อวาทนางยักษ์ไม่หักทลาย
จงตัดบ่วงห่วงใยอาลัยลาน	อย่าปองผลาญลูกฝั้วของตัวเลย

ทั้งนี้เพราะเคราะห์กรรมทำให้วุ่น  
เห็นมิได้ไปอยู่เป็นคู่เซย  
อย่าควรคิดติดตามด้วยความโกรธ  
จงยั้งฟังคำรูปราพัน

จึงสิ้นบุญวาสนาสีกาเอ๋ย  
ด้วยสองเคยปลุกเลี้ยงกันเพียงนั้น  
จะเป็นโทษกับสีกาเมื่ออาสัญ  
ไปสวรรค์นฤพานสำราญใจ ฯ

(สุนทรภู่, 2514, 122)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงตัวละครคือ พระโยคี กล่าวสั่งสอนนางผีเสื้อสมุทรให้อยู่ในศีลธรรม ปลง  
กับชีวิต อย่าได้ติดตามพระอภัยมณีกับสินสมุทรอีกเลย เพราะบุญวาสนาที่ได้ทำร่วมกันมามีเพียงเท่านั้น  
หากคิดโกรธก็จะเป็นโทษต่อนางผีเสื้อสมุทรเอง แสดงให้เห็นถึงคำสอนและคุณธรรมด้านความประพฤติ  
ดีทางกาย และวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยไม่ยึดติดกิเลสและให้ตั้งอยู่ในความดีงาม

เนกขัมมบารมี หมายถึง การปลอดจากราคะและตัณหา ได้แก่ การออกไปบวชเพื่อศึกษาพระธรรม  
คำสอน ละชีวิตทางโลกไปสู่ชีวิตอันบริสุทธิ์สันโดษ ปลดเปลื้องตนจากโลกีย์วิสัยไปบำเพ็ญเพียรเพื่อความ  
ปลอดจากราคะและตัณหา การปลีกตัวปลีกใจจากกาม ในวรรณคดี เรื่องพระอภัยมณี มีการสอดแทรก  
ตลอดเรื่องเช่นกัน ผู้เขียนจะเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

#### ตัวอย่าง

พระทรงฟังราชภรรขุนทรเฉลย  
ว่าตัวเราละเพศไม่เจตนา  
เพราะคิดเห็นอนิจจังเกิดสังเวช  
ไม่ประโยชน์กับจังหวัดปัดพิน  
กองกิเลสพาให้หลงเหมือนกงจักร  
จึงตั้งใจหมายประโยชน์โพธิญาณ  
สามพระองค์เสด็จไปไกลถึงด่าน  
ให้เสนีทูลแถลงแจ้งยุบล

จึงภิเษกโปรดประทานการลิกษา  
ครองพาราเป็นใหญ่ในบรินทร์  
จึงละเพศไปอยู่ป่ารักษาศีล  
จึงถือศีลภาวนาสมาทาน  
เราคิดหักมิได้หลงในสงสาร  
เราแจ้งการให้รู้ทุกผู้คน  
พวกทหารเข้าไปแจ้งทุกแห่งหน  
แก้ววศกรมจักรนัครา ฯ

(สุนทรภู่, 2514, 11)

บทกลอนดังกล่าว พระอภัยมณีกล่าวกับประชาชนที่ขอร้องให้พระอภัยมณีลาสิกขาออกมาเพื่อครอง  
เมืองว่าตัวพระองค์เองละเพศ รักษาศีล และตัดกิเลสทั้งปวง เป็นการออกบวช ไม่มีกามกิเลส การละ  
ชีวิตทางโลกไปสู่ชีวิตอันบริสุทธิ์ การปลดเปลื้องตนจากโลกีย์ บำเพ็ญเพียรเพื่อความปลอดจากราคะ  
และตัณหา

#### ตัวอย่าง

คิดรำพึงถึงธรรมพระกรรมฐาน  
เกิดแล้วตายวายวางไม่ยั้งยืน  
เราเกิดมาอาภัพอัปภาคย์  
จะถือคำธรรมชั้นธัมมัพัญญู

เป็นอาการถ่ายโทษที่โหดหิน  
จะม้วยคืนวันไรก็ไม่รู้  
ต้องพลัดพรากจากนครจนอ่อนหู  
ให้คำชูชาติหน้าอย่าเช่นนี้

นีกศรัทธากล้าหาญสำราญจิต  
ชวนลูกยามมายังท่าน โย  
จะขอพบขบรพรพารักษากิจ  
พอสมสร้างทางธรรมล้ำมะตึงส์

จนอาทิตย์อุทัยไชรค์มี  
อัญชลีเล่าความตามคำนึ่ง  
อยู่เป็นศิษย์ในสำนักลักพักหนึ่ง  
ให้ลู่ถึงพระนิพพานสำราญใจ

(สุนทรภู่, 2514, 135)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงการออกบวชเพื่อศึกษาพระธรรมคำสอน พระอภัยมณีหันไปพึ่งทางกัมมัฏฐาน แล้วบอกกับตนว่าคนเราเกิดแล้วต้องตายไม่มีใครมีชีวิตยั่งยืน จะตายวันตายพรุ่งก็ไม่รู้ อันตัวเราก็เกิดมาอาภัพนัก ต้องพลัดพรากจากบ้านเมือง จึงจะยึดถือพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อชาติหน้าจะได้ไม่ทุกข์เช่นนี้อีก พระองค์ทรงคิดไปจนกระทั่งพระอาทิตย์ส่องแสงยามเช้าจึงชวนสินสมุทรมาหาท่านโยคี ประนมมือกราบไหว้แล้วเล่าความคิดตนให้ฟัง พร้อมพูดว่าจะขอบวชในเพศบรรพชิตลักพักหนึ่งเพื่อสั่งสมบุญให้บรรลุถึงพระนิพพานในภายหน้า

#### ตัวอย่าง

แล้วนุ่งห่มโขมพัตถ์กระหวัดพับ  
ชวนกุมารหลานสาวเหล่านางค์  
ประนมนั่งตั้งรูปเทียนบุปผา  
ข้าขอบังคมลาฝ่ายุศล  
จะไปบวชตรวดน้ำให้บิดุเรศ  
พระโหมยจงสำราญผ่านบุรี

เครื่องประดับขาวล้วนนวลหง  
มาเผ้าองค์พระอภัยที่ไพชยนต์  
แล้ววันทาทูลถวายฝ่ายุศล  
ด้วยได้บังตัวมาในวารี  
อยู่ขอบเขตเขารุ่งริมกรุงศรี  
ให้เป็นที่พึ่งพาประชากรฯ

(สุนทรภู่, 2514, 265)

บทดังกล่าว กล่าวถึงการออกบวชเพื่อแทนคุณบิดาของตัวละคร โดยตัวละครคือ สุวรรณมาลี นางแต่งตัวด้วยผ้าสีขาว แล้วชวนเด็ก ๆ ไปเฝ้าพระอภัยมณี และนำของที่เตรียมไว้ถวายพร้อมกล่าวลาไปบวชให้บิดาตามความตั้งใจของนางที่เขารุ่งริมกรุง

**ปัญญาบารมี** หมายถึง การเป็นผู้มีเหตุผล ได้แก่ ผู้ที่ความรู้ถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน รู้เรื่องบาปบุญคุณโทษ รู้สิ่งที่ดีควรทำควรเว้นเป็นธรรมที่คอยกำกับศรัทธา เพื่อให้เชื่อประกอบด้วยเหตุผลไม่ให้หลงเชื่ออย่างงมงาย ในวรรณคดี เรื่องพระอภัยมณี มีการสอดแทรกตลอดเรื่องเช่นกัน ผู้เขียนจะเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

#### ตัวอย่าง

ศรีสุวรรณปัญญาฉลาดแหลม  
อามรงค์เรือนมณีมีราคา  
พอบูชาอาจารย์เอาต่างทรัพย์  
อันตัวน้องนี้จะอยู่ด้วยครูกระบอง  
ขอพระองค์จงเสด็จไปทำบ้าน

จึงยิ้มแย้มเฝ้าเอนตอพระเชษฐา  
จะคิดค่าควรแสนตำลึงทอง  
เห็นจะรับสอนสั่งเราทั้งสอง  
หัดให้คล้องเชี้ยวชาญชำนาญดี  
อยู่ศึกษาอาจารย์ข้างดีดลี

ครั้งเสร็จสมปรารถนาไม่ช้าที่

จะตามพี่ไปหาที่อาจารย์

(สุนทรภู่, 2514, 4)

บทกลอนดังกล่าว ศรีสุวรรณบอกพระอภัยมณีว่าแหวนที่เราเมื่อนั้นมีค่าหลายตำลึง เราเอาไปให้ท่านอาจารย์เพื่อขอเรียนวิชาด้วยท่านอาจารย์ต้องรับเราเป็นศิษย์แน่ ๆ เพราะท่านเขียนไว้ว่าถ้าใครมีเงินแสนตำลึงท่านถึงจะยอมสอนวิชาให้รู้จักแก้ปัญหาด้วยการใช้เหตุและผล

ตัวอย่าง

นางโฉมยงองค์ละเวงเกรงจะฉาว

จึงว่ากล่าวไกลเกลี้ยเสียให้หาย

แม่ฆ่าตีชีวิตเป็นอันตรราย

รู้ระกายเคืองแค้นจะแทนทศ

จะกลับทุกขยุคเข็ญทุกเส้นหญ้า

เพราะเหตุว่าเชื้อสายไม่ตายหมด

เขาหน่อเนื้อเชื่องวงศ์องค์โอรส

เกียรติยศยิ่งกว่าทุกสากล

(สุนทรภู่, 2514, 39)

บทกลอนดังกล่าว ตัวละคร คือ นางละเวงวันพาพูดกับนางยุพาผกาว่า ถ้าฆ่าสิ้นสมุทแล้วจะมีปัญหาตามมามากมายเพราะสิ้นสมุทเป็นพระโอรสของพระอภัยมณี เป็นการใช้เหตุและผลในการตัดสินใจแก้ปัญหา

ตัวอย่าง

หน่อกษัตริย์ตรัสว่าถ้าเช่นนั้น

จะพากันไปเฝ้าเจ้ากรุงศรี

เราเดินทางหว่างค่ายพวกไพร่

ให้โยธีกองทัพออกจับตัว

จึงฟันฝ่าข้าศึกสะอึกไล่

เอาหัวไอ้ชาวพลไปคนละหัว

แทนรูปเทียนดอกไม้ถวายตัว

ให้เห็นทั่วจะได้ลือฝีมือเรา ๆ

(สุนทรภู่, 2514, 65)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงการคิดตรึกตรองดี การใช้เหตุและผล ทำแล้วเกิดผลประโยชน์ตัวละครคือศรีสุวรรณ พูดกับเหล่าพราหมณ์ว่า จะพากันไปเฝ้ากษัตริย์ว่าจะอาสาไปทำการศึกสงครามเพื่อให้ได้เห็นในฝีมือและความกล้าหาญ

วิริยบารมี หมายถึง การมีความเพียรพยายาม มุมนานะ และอดทน ได้แก่ ความเพียร ความพยายาม ความกล้าที่จะลงมือทำ ภาวะของผู้กล้าเป็นแนวทางให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จตามประสงค์ หมายถึง การลงมือปฏิบัติลงมือทำงานที่ตนชอบที่ตนรักทำด้วยความพากเพียรพยายาม ทำด้วยความสนุกกล้าหาญ กล้าเผชิญกับความทุกข์ยาก ปัญหาและอุปสรรคที่จะเกิดขึ้น หากมีอุปสรรคข้อขัดข้องใด ๆ ก็เพียรจำกัดปัดเป่าไปให้หมดสิ้นไปโดยไม่ย่อท้อ ไม่สิ้นหวังเดินหน้าเรื่อยไปจนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย ในวรรณคดี เรื่องพระอภัยมณี ได้มีการสอดแทรกตลอดเรื่องเช่นกัน ผู้เขียนจะเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ตัวอย่าง

ล่องตัวบลชนบทไปหลายบ้าน

เข้าคอนค่านแคนไพรพอไก่อชัน

เสียงเสือกวางกลางเนินพนมวัน

ให้ห้วนห้วนวังเวงหวาดฤทัย



จนแสงทองรองเรื่องอร่ามฟ้า  
คณานกเรีงร้องคะนองไพร  
ทั้งสององค์เหนื่อยอ่อนเข้าผ่นพัก  
ครั้นหายเหนื่อยเมื่อยล้าอุตุสำหรับเดิน

พระสุรียาเยื้องเยี่ยมเหลี่ยมไหล  
เสียงเรไรจักจั่นสนั่นเนิน  
หยุดสำนึกล้าเนาภูเขาเขิน  
พิศเพลินมิ่งไม้ในไพรวัน

(สุนทรภู่, 2514, 2)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงความเพียรทุกขณะ ความเพียร ความพยายาม ความกล้าที่จะลงมือทำ ตัวละครคือศรีสุวรรณและพระอภัยมณีออกเดินทางไปเรียนเพื่อหาวิชาความรู้ระหว่างเดินทางนั้นผ่านหลายตำบลหลายหมู่บ้าน พอใกล้ขึ้นก็เข้าเขตป่า เสียงสัตว์น้อยใหญ่ร้องกันก้องป่าทำให้สองพี่น้องรู้สึกกลัวแต่ก็เดินไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งแสงทองส่องฟ้าทั้งจักจั่นเรไรส่งเสียงแข่งแซ่รู้สึกละอายก็มาพักหยุดที่ภูเขาถ้าหายเหนื่อยก็เดินทางต่อไปต่อ

#### ตัวอย่าง

สินสมุทรมิได้กลัวกลับหัวรอ  
แม้มารดามาตามจะห้ามไว้  
ลูกจะค่อยลอยตามแต่ห่างห่าง  
แล้วแผ่นโผนโจนลงทะเลม  
เที่ยวคำค้นค้นหามัจฉาใหญ่  
เสียงโพงผางกลางน้ำแต่ลำพัง

ลูกไม่ขอจากพระองค์อย่างสงสัย  
พระรีบไปก่อนเข้าอย่าปรารมภ์  
อยู่ต้นทางจะได้พบประสพสม  
พระปรารมภ์เรียกไว้ก็ไม่ฟัง  
พอจับได้ปลาอินทรีขึ้นชี้หลัง  
ค่อยลอยรั้งรอมมาในวาริน ฯ

(สุนทรภู่, 2514, 115)

บทกลอนดังกล่าว ได้กล่าวถึงความกล้าที่จะลงมือทำ กล้าหาญ กล้าเผชิญกับความทุกข์ยาก ปัญหาและอุปสรรคที่จะเกิดขึ้น ตัวละครคือ สินสมุทร หัวเราะกลับใส่พระอภัยมณี และกล่าวว่าจะไม่ขอจากพ่อไปไหน หากแม่มาก็จะเข้าไปห้ามไว้ ให้พ่อรีบหนีไปก่อน ลูกจะคอยดูต้นทางให้และตามไปห่าง ๆ จากนั้นก็กระโดดลงในทะเล จับปลาอินทรีขึ้นมาชี้หลังไม่ฟังคำเรียกห้ามของพระอภัยมณี

#### ตัวอย่าง

ฝ่ายผีเสื้อสมุทรไม่หยุดหย่อน  
กำลังน้อยถอยถดด้วยอดกิน  
ได้สามวันทันผิวกับลูกน้อย  
กระโจมโจน โผนโชนโลทร

ครั้นลุดอ่อนอุตุสำหรับหายสายกระลินธุ์  
เจียนจะสิ้นชีวาในสาคร  
เห็นเลื้อนลอยลิบลิบยั้งถีบถอน  
คลื่นกระฉ่อนผาดผานสะท้านมา ฯ

(สุนทรภู่, 2514, 115)

บทดังกล่าว ได้กล่าวถึงความเพียร ความพยายามให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จตามประสงค์ ตัวละครคือ นางผีเสื้อสมุทร ที่เพียร พยายามไม่หยุดที่จะตามหาพระอภัยมณี ถึงกำลังจะมีน้อยเพราะอดกินเดินทางในทะเลมาได้ 3 วัน เริ่มมองเห็นอยู่ไม่ไกล จึงรีบเร่งตามไป

**ขันติบารมี** หมายถึง การมีความอดทนอดกลั้นต่อความโกรธ ความไม่พอใจ การอดทนต่อความ



ลำบากตรากตรำเป็นการอดทนต่อสภาพธรรมชาติ ดินฟ้า อากาศความหนาว ความร้อน อดทนต่อทุกขเวทนา เป็นการอดทนต่อการเจ็บไข้ได้ป่วย ความไม่สบายหายของเราเอง ความปวด ความเมื่อย ความอดทนต่อความเจ็บใจ เป็นการอดทนต่อความโกรธ ความไม่พอใจ ความขัดใจอันเกิดจากคำพูดที่ไม่ชอบใจ กิริยามารยาทที่ไม่งาม และอดทนต่ออำนาจกิเลส ในวรรณคดี เรื่องพระอภัยมณี ได้มีการสอดแทรกตลอดเรื่องเช่นกัน ผู้เขียนจะเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

**ตัวอย่าง**

พระบุตรได้เห็นจริงทุกสิ่งสิ้น  
จะหาญหักนักรเล้าเขาคคนเดิน

ยิ่งชุ่นถื่นคิดอาयरระตายเขิน  
นางนึ่งเมินพักตราไม่พาที ฯ

(สุนทรภู่, 2514, 55)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงเกสรได้เห็นการกระทำของศรีสุวรรณทุกสิ่งอัน แต่ก็ต้องเก็บความโกรธ ความระคายนั้นไว้ แสดงให้เห็นถึงความอดทนต่อความเจ็บใจ เป็นการอดทนต่อความโกรธ ความไม่พอใจ ความขัดใจอันเกิดจากคำพูดที่ไม่ชอบใจ กิริยามารยาทที่ไม่งาม

**ตัวอย่าง**

จะกล่าวกลับจับความไปตามเรื่อง  
องค์อภัยมณีศรีโสภ  
กับด้วยนางอสุรีนรีมิต  
ต้องรักใคร่ไปตามยามกันคาร

ถึงบาทเบื้องปรเมศพระเชษฐา  
ตยกากออยู่คูหามาช้านาน  
เป็นคู่ชิตเขยชมสมสมาน  
จนนางมารมีบุตรบุรุษชาย

(สุนทรภู่, 2514, 104)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงตัวละครคือ พระอภัยมณี กล่าวว่า พระอภัยมณี โดนผีเสื้อสมุทรจับตัวมาอยู่ในถ้ำ ต้องจำใจเป็นสามีภรรยา กัน จนมีลูกชายด้วยกัน 1 คน แสดงให้เห็นถึงความอดทนที่มีต่อสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา จำใจกระทำทั้งที่ไม่อยากทำ

**ตัวอย่าง**

ฝ่ายนางผีเสื้อสมุทรที่สุดโง่  
ขอชีวิตพิชฐานตามตำรา  
ได้สามวันรันทศสลดจิต  
อุตส่าห์ย่นฝืนใจให้ประทัง

ไปนั่งโงเเขาอยู่ริมภูมา  
ต้องอดปลาอดนอนอ่อนกำลัง  
เจียนชีวิตจะเด็ดคืบไม่กลับหลัง  
ค่อยเซซังชวนทรงไม่ตรงตัว

(สุนทรภู่, 2514,113)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงตัวละครคือ นางผีเสื้อสมุทร เข้าป่าไปตั้งจิต ภาวนาในป่า เป็นเวลา 3 วัน ตามที่ตำราบอก อดข้าวจะอ่อนกำลัง ร่างกายจะไม่ไหว แต่ก็ต้องทนฝืน จนจะทรงตัวไม่อยู่แสดงให้เห็นถึงการอดทนต่อความลำบากตรากตรำและอดทนต่อทุกขเวทนาต่อความหิว ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ

สังจบารมี หมายถึง ความจริงหรือความซื่อตรง ได้แก่ การรักษาคำพูด การพูดจริง ทำจริง และ

จริงใจ ในวรรณคดี เรื่องพระอภัยมณี ได้มีการสอดแทรกตลอดเรื่องเช่นกัน ผู้เขียนจะเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

#### ตัวอย่าง

ฝ่ายเจ้าพราหมณ์ตามใจมิให้ชัง	พลากร่ำสั่งนายด่านด้วยมารยา
จงไปบ้านท่านเถิดให้ผาสุก	ฉันทันทุกขแล้วเมื่อไรจะไปหา
นายด่านฟังคลั่งคลอหล่อน้ำตา	แล้วว่าน้ำนี้ไม่ทิ้งอย่ากริ่งใจ
จะไปจัดข้าวปลากระยาหาร	มาส่งหลานสี่คนให้จนได้

(สุนทรภู่, 2514, 24)

บทกลอนดังกล่าว พราหมณ์ทั้งสามและศรีสุวรรณที่ปลอมเป็นพราหมณ์พูดกับนายหน้าด่านตอนที่พวกเขาจะโดนจับไปขังอยู่กับตายายที่ฝ้าสวนว่า ให้นายหน้าด่านกลับบ้านไปถ้าพวกเขาหลุดจากการถูกขังแล้วจะไปหาที่บ้านเอง แต่นายหน้าด่านบอกว่าจะไม่ทิ้งพวกเขาไปไหนจะหาข้าวปลาอาหารมาให้พวกเขากินตามที่เคยได้บอกไว้ว่าจะไม่ทิ้งพวกเขา แสดงให้เห็นถึงการรักษาคำพูด

#### ตัวอย่าง

ศรีสุวรรณกลั่นยิ้มเยื่อนสนอง	วันนี้ร้องได้แต่ผ้าออกมาห่ม
ส่วนพี่พราหมณ์ตามติดได้ชิดชม	ต่อจะสมปรารถนาจึงช้านาน

(สุนทรภู่, 2514, 48)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงตัวละครคือ ศรีสุวรรณ กล่าวตอบคำถามของพี่เลี้ยงของนางเกษราอย่างฉลาดและมีไหวพริบว่า ตนเองนั้นเป็นลูกคนเดียวไม่มีพี่น้อง ไต ๆ มาเพื่อจะมาหาตามหานางอันเป็นที่รัก เป็นการรักษาคำพูด

#### ตัวอย่าง

นางอรุณทูลเถียงเสียงฉอดฉอด	ฉันทไม่ทอดทิ้งพระองค์อย่าสงสัย
นี่รู้ระพระเจ้าป่าจะพาไป	หม่อมฉันได้รับคำแล้วจำเป็น
แม่นมิไปไม่ตีเหมือนขี้ปด	เป็นคนคคเขาจะเย้ยไม่เคยเห็น
อยู่ในวังนั่งเปล่าทั้งเช้าเย็น	จะไปเป็นเพื่อนป่าช่วยหาลุง

(สุนทรภู่, 2514, 207)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงอรุณรัศมีเคยรับปากกับสุวรรณมาลีไว้ว่าจะไปช่วยออกตามหาพระอภัยมณีผู้เป็นลุงด้วยกัน มาตอนนี้พระเจ้าตาไม่ให้ อรุณรัศมีก็ค้านพระเจ้าตาเพราะจะทำให้นางนั้นเป็นคนพูดปด ไม่รักษาคำพูด

**อธิษฐานบารมี** หมายถึง การตั้งความปรารถนาต่อผู้อื่น ได้แก่ การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง การตั้งจิตร้องขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การนึกปรารถนาสิ่งที่ต้องการจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การตั้งจิตอธิษฐานขอพรจากพระ นึกอธิษฐานในใจขอให้เดินทางแคล้วคลาด เป็นต้น ในวรรณคดี เรื่องพระอภัยมณี ได้มีการสอดแทรกตลอดเรื่องเช่นกัน ผู้เขียนจะเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

### ตัวอย่าง

หน่อกษัตริย์อัถอันกลั่นสะอื้น  
แข็งพระทัยให้อ่าน้ำอบมา  
ขอเทวัญขึ้นฟ้าสุธาทิพย์  
ทั้งปู่เจ้าเขาหลวงข้าบวงบน

ตาขึ้นพรั่งพรายทั้งซ้ายขวา  
ภาวนานึกความไปตามจน  
อันลอยลิบเหาะเหินเที่ยวเดินหน  
ขอนิมนต์มาด้วยช่วยชีวิต

(สุนทรภู่, 2514, 86)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงตัวละครคือ ศรีสุวรรณได้ร้องไห้อย่างหนัก กล่าวว่าเกษราจะตาย แต่ทำใจแข็งเอาน้ำอบมาตั้งจิตภาวนาขอพรจากเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวง ขอให้ช่วยชีวิตเกษรา แสดงให้เห็นถึงการตั้งจิตร้องขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การนึกปรารถนาสิ่งที่ต้องการจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์

### ตัวอย่าง

แล้วสั่งให้ไปจัดเครื่องประดับ  
มาเรียงวางข้างองค์พระมณี  
พระเห็นของสองกษัตริย์จัดมาให้  
ว่าหม่อมฉันวันจะจากพระอาจารย์

หลายสำหรับกับผ้าภูษาศรี  
จินคาคีดูจรัสซัชชวาล  
จะใครได้เครื่องทรงน่าสงสาร  
ได้ตั้งสัตย์อธิษฐานต่อเทวา

(สุนทรภู่, 2514, 315)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงการตัดสินใจเด็ดเดี่ยว ตัวละครคือกษัตริย์และมเหสีแห่งกรุงศรี ได้เตรียมเสื้อผ้าเครื่องประดับให้สุดสาครเลือกใส่แต่วันที่จากฤๅษีมาสุดสาคร ได้ตั้งสัตย์อธิษฐานต่อเทวดา

### ตัวอย่าง

พระบิดุราชมมาตุรงค์องค์กษัตริย์  
กลัวเป็นกลางต่างสะอื้นกลั่นน้ำตา  
จงไปตีมาตีศรีสวัสดิ์  
ได้พบปะพระบิดาดังอาลัย

ลู้อถ้ออันอรักไว้หนักหนา  
ทั้งบิดามารครอวยพรชัย  
อย่าเคืองขัดขุนซ้องให้ฟ้องใส  
อรินทร์ภัยคลาดแคล้วอย่าแผ้วพาน

(สุนทรภู่, 2514, 365)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงตัวละครคือ พ่อและแม่ของพระอภัยมณีได้ช่วยพรให้สุดสาครได้เดินทางไปพบกับพระอภัยมณีขอให้ปลอดภัยแคล้วคลาดจากอันตรายทั้งสิ้น เป็นการสร้างคุณงามความดี

**เมตตาบารมี** หมายถึง ความเมตตากรุณา ได้แก่ ความหวังดี ความเป็นมิตร ความรักใคร่ เอ็นดูปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขแม้บุคคลนั้นไม่ได้ทุกข์ ความคิดสงสารปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ การประพฤติก่อคุณ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น ในวรรณคดี เรื่องพระอภัยมณี ได้มีการสอดแทรกตลอดเรื่องเช่นกัน ผู้เขียนจะเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

### ตัวอย่าง

เห็นพี่น้องสององค์ล้วนทรงโฉม  
ทอสมอรอร่ามเกตรายนต์

งามประโลมหลากจิตคิดฉงน  
ทั้งสามคนขึ้นเดินบนเนินทราย

เข้ามาใกล้ไพรททองสองกษัตริย์  
ว่าดูรามานพทั้งสองนาย  
หรือเดินคองหลงทางมาต่างบ้าน  
แม้ไม่มีที่น้องญาติกา

โสมนัสถามไถ่ตั้งใจหมาย  
เจ้าเพื่อนชายชื่อไร ไปไหนมา  
จงแจ้งการณให้เราฟังที่กังขา  
เราจะพาไปไว้เรือนเป็นเพื่อนกัน ฯ

(สุนทรภู่, 2514, 9)

บทกลอนดังกล่าว ได้กล่าวถึงความมีเมตตาต่อผู้อื่น ตัวละครคือพราหมณ์ทั้งสามคุยกับพระอภัยมณี และศรีสุวรรณเห็นเดินอยู่ที่ทะเลนี้เพียงสองคนถ้าไม่มีที่ไปจะให้ไปอยู่กับพวกเขา

#### ตัวอย่าง

ฝ่ายนายหมวดตรวจตรารักษาด่าน  
จึงร้องเรียกมานั่งยังศาลา  
เจ้าเชื้อพราหมณ์พรหมเมศประเทศไทย  
พอเรือจอดมอดม้วยด้วยอัคคี  
นำประหลาดหลากหลายจิตคิดฉงน  
ขอถามเจ้าเผ่าพราหมณ์นี้นามใด

แสนสงสารพราหมณ์น้อยเป็นนักรหา  
แล้วพูดจาปราศรัยเป็น ไมตรี  
จึงใช้ใบบาวามาถึงนี้  
สินค้ำมีในลำเภาสักเท่าไร  
แต่สี่คนก็ช่างมาเถตราได้  
ดูรูปร่างช่างกระไรล้วนงามงาม ฯ

(สุนทรภู่, 2514, 18)

บทความดังกล่าว ได้กล่าวถึงความมีเมตตาต่อผู้อื่น ตัวละครคือนายตรวจหน้าด่านเมืองรมจักรที่เรียกพราหมณ์ทั้งสามและศรีสุวรรณที่ปลอมเป็นพราหมณ์มานั่งพักจากการเดินทางที่แสนเหนื่อยที่ศาลาแล้วถามไถ่มามาจากที่ใดเห็นเดินเรือมาทัน

#### ตัวอย่าง

พระบุตรีฟังเล่าก็เศร้าสร้อย  
เธอแก้ไขไม่เป็นนำเอ็นดู  
เป็นชีพราหมณ์หยามหยาบก็บาปปาก  
ซึ่งพี่ว่าเป็นกษัตริย์สันทัดใจ

กลัวโฉมงามพราหมณ์น้อยจะอดสู  
จึงว่าพี่นี้ไปชู่เขาทำไม  
เพราะพวกมากเธอจึงด้านทานไม่ไหว  
คิดสำคัญฉันใดจะใคร่ฟัง

(สุนทรภู่, 2514, 49)

บทกลอนดังกล่าว ได้กล่าวถึงตัวละครคือ นางเกษราพูดกับพี่เลี้ยงว่า ตัวนางนั้นเห็นใจและสงสารพราหมณ์ ที่ต้องคอยตอบคำถามเหล่าพี่เลี้ยง เพราะเป็นพราหมณ์จะต้องตอบทั้งหมดจะเลี้ยงก็ไม่ได้ แสดงให้เห็นว่านางเกษรามีการประพฤติก่ออกุศล เห็นอกเห็นใจผู้อื่น

**อุเบกขาบารมี** หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง ได้แก่ ความวางเฉยแบบวางใจเป็นกลาง ๆ โดยไม่เอนเอียงเข้าข้างเพราะชอบ เพราะชัง เพราะหลง และเพราะกลัว ในวรรณคดี เรื่องพระอภัยมณี ได้มีการสอดแทรกตลอดเรื่องเช่นกัน ผู้เขียนจะเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

#### ตัวอย่าง

จะกล่าวฝ่ายนายใจใจฉกาจ

มีอำนาจถือดีไม่มีสอง

คิดจะทำการศึกษั้กนั้ตรีกรอง  
ใครจะเห็นเป็นอย่างไรให้เร้งว่า  
จึงว่าข้าไม่เห็นทางข้างอุบาย

เรียกโจรรองมาปรีกษาหาอุบาย  
จวนเวลาสุริยันตะวันฉาย  
สุดแต่นายกล่าวคำจะทำตาม ฯ

(สุนทรภู่, 2514, 208)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงโจรใจโหดที่มีอำนาจมากได้เรียกพวกโจรมานั่งคิดหาอุบายในการศึกษาใครมีความคิดเห็นเช่นไรให้รับพูด ไกล่รุ่งเช้าเหล่าโจรก็ไม่มีอุบายใด ๆ จึงบอกเจ้านายว่าจะทำตามคำที่นายโจรสั่ง แสดงให้เห็นถึงความวางใจเป็นกลาง เทียงธรรม รับฟังทุกฝ่ายของตัวละคร

#### ตัวอย่าง

นางฟังคำทำตราสว่าบดลี  
แล้วว่าพอกก็อย่าเอาเข้ามาไว้  
ด้วยรูปนี้มีมาแต่ข้าศึก  
เดี๋ยวนี้พอกก็ยังซุบซิบทั้งรูปทรง

รูปเช่นนี้ก็ทิ้งไปถึงไหน  
จะกระไรอยู่กระมังระวังองค์  
อย่าได้นี้กรักใครจะไหลหลง  
รักษาคองค์เสียให้หายสบายใจ

(สุนทรภู่, 2514, 358)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงตัวละครคือแม่ของพระอภัยมณีซึ่งกำลังพูดกับพระอภัยมณีว่าอย่าไปสนใจรูปนี้แม้แต่สิ่งไม่ดีทั้งข้าศึกอย่าได้หลงไหลจะทำให้พระอภัยมณีร่างกายแย่งลงจงบ่อยแล้วรักษาดูตัวเองให้หายทั้งทางกายและทางใจ แสดงให้เห็นถึงความวางเฉยวางใจเป็นกลางของตัวละคร

#### ตัวอย่าง

พอเนตรน้องต้องเนตรหน่อกษัตริย์  
ต่างตะลึงไปเป็นครู่เหมือนสุริยา  
งามต่องามยามรักสมัครหมาย  
เคยเป็นคู่คู่สมภิมภิมย์กัน

สองประหวัดไปด้วยความเส่นหา  
กับจันทราเดินมาปะปะทะกัน  
หญิงกับชายเป็นที่เปรมเกษมสันต์  
ต้องพั่วพันเข้ามาให้เป็นไมตรี ฯ

(สุนทรภู่, 2514, 401)

บทกลอนดังกล่าว กล่าวถึงการสบสายตาเข้าด้วยกันทำให้ต่างก็ตกตะลึง คิดถึงยามที่เคยรักกันแต่ในเวลานี้ต้องกลับมาเจอกันอีกครั้งหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงตัวละครที่เป็นกษัตริย์ที่มีการวางใจเป็นกลางไม่โอนเอียง วางเฉย

#### สรุป

วรรณคดีไทยเรื่อง พระอภัยมณี เป็นวรรณคดีที่เกิดขึ้นจากจินตนาการของกวี ผู้แต่งคือ สุนทรภู่ ท่านมีเจตนาจะให้ป็นเรื่องประโลมโลกโดยแท้ แต่เค้ามูลของเรื่องที่ทำให้สุนทรภู่เกิดจินตนาการนำมาผูกป็นเรื่องขึ้น มีหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏขึ้นในเนื้อเรื่องมากที่สุดคือหลักธรรมคำสอนด้านเมตตาบารมี และปัญญาบารมี เช่น พระอภัยมณีจะมีความเมตตาให้ความอนุเคราะห์แก่ข้าราชการ มีความสุภาพอ่อนโยน ให้ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลและให้อภัยแก่ศัตรู หรือศรีสุวรรณจะมีความเมตตากรุณา เอาใจใส่ต่อ

การบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาราชและเกื้อกูลต่อผู้ใต้บังคับบัญชา สุตสาคร จะมีความเมตตากรุณา และ ให้อภัยแก่ผู้ที่คิดร้ายต่อตน พราหมณ์สานนธ์จะมีความเมตตากรุณา ให้ความช่วยเหลือคนอื่น มีความรอบรู้ มีความหยิ่งรู้เหตุผล พราหมณ์วิเชียรจะมีความเมตตากรุณา ให้ความช่วยเหลือผู้อื่น มีความรอบรู้ความหยิ่งรู้เหตุผล ข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง พราหมณ์โมรามิมีความเมตตา กรุณา ให้ความช่วยเหลือและเอื้ออาทรต่อผู้อื่น มีความรอบรู้ มีความหยิ่งรู้ด้วยเหตุผล โยคีเป็นคนที่มีความเมตตา และ ใช้ภูมิปัญญาทางธรรมในการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยสันติวิธี จึงกล่าวได้ว่าคุณธรรม คำสอนที่ปรากฏกับตัวละครแต่ละตัวล้วนกล่าวเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้คนประพฤติดี รวมทั้งเป็นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ทรงสอนให้ทุกคนประพฤติดี ละเว้นความชั่วและทำจิตใจให้ผ่องใสอยู่เสมอ

### เอกสารอ้างอิง

- กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2519). *วรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- เครือวัลย์ ศรีรัตนลัม. (2553). *คุณค่าและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมของสุนทรภู่: กรณีศึกษา นิราศภูเขาทองและนิราศเมืองเพชร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เจือ สตะเวทิน. (2514). *วรรณคดีพุทธศาสนา*. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
- เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. (2542). *ทศวรรษมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊ค.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2524). *ความรู้ทั่วไปทางทางวรรณคดีและวรรณกรรมไทย: (ภาควรรณคดี)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- \_\_\_\_\_ . (2523). *ความรู้ทั่วไปทางภาษาและวรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุนทรภู่. (2514). *กลอนสุภาพเรื่องพระอภัยมณี/สุนทรภู่*. พระนคร : ม.ป.พ.
- ศิวะสิทธิ์ ภูเพชร. (ผู้เรียบเรียง). (2541). *คติธรรมและคำสอนจากวรรณกรรมร้อยกรอง*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- อำภาพร รินปัญญา. (2561). *วัจนภาษาคำสอนในวรรณคดีไทย เรื่องพระอภัยมณี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- อุปกิตศิลปสาร, พระยา. (2548). *หลักภาษาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- โอภัส แก้วจำปา และคณะ. (2551). *การใช้ภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.